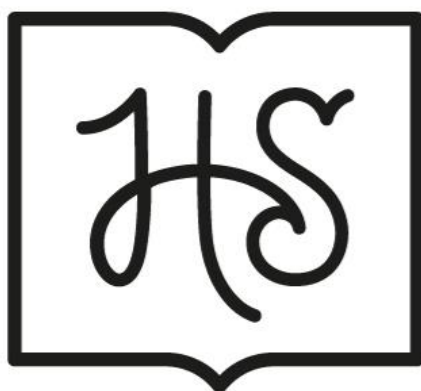

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2017

Ročník / Volume 3

Praha / Prague 2017

Historia scholastica

Č. / No. 2/2017

Roč. / Vol. 3

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Karel Ouroda, Ph.D., Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis *Historia scholastica* vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2017.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's a EBSCO.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ Dana KASPEROVÁ	1
STUDIE: K antickým kořenům pojetí humanity (<i>Humanitas</i> před Komenským) Martin STEINER	3
Pojetí humanity v edukační koncepci J. A. Komenského jako příspěvek k lidské budoucnosti Jana PŘÍVRATSKÁ a Vladimír PŘÍVRATSKÝ	17
Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy Hana ŠLOUFOVÁ KUČEROVÁ	23
Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. a na počátku 20. století Lucie ZORMANOVÁ	42
Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945 Janka ŠTULRAJTEROVÁ	54
Výchovná činnosť saleziánok na Slovensku 1940–1990 Adriana SARKÖZYOVÁ	69
K významu sdílení osobní minulosti pro narativní identitu Magda NIŠPONSKÁ	79
VARIA: Vzpomínky Vojmíra Srdečného na studentské oběti nacismu	95
Pavel Kohn a jeho vzpomínky na vzdělávání v období protektorátu a v době poválečné	98
Svědectví holocaustu – vzpomínky Helgy Hoškové	102
Těžké roky v gulagu a návrat do vlasti. Vzpomínky Věry Sosnarové	106

Vzpomínky Jiřího Zajíce na činnost skautů a aktivity tzv. skryté církve v době normalizace	111
DISKUZE:	116
Pedagogická knihovna J. A. Komenského Magda JUNKOVÁ	
REPORT:	128
11. sjezd českých historiků. Profesní setkání historiček a historiků ČR, Olomouc, 13.–15. 9. 2017 Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Výstava „Jsem Jehuda Bacon. Holocaust a poválečná doba očima izraelského malíře českého původu“ v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského Lenka LAJSKOVÁ a kol.	130
„Toho už jsme někde viděli.“ Zpráva o jedné originální a úspěšné výstavě Karel RÝDL	132
RECENZE:	135
Pieter J. Goedhart – Jan C. Henneman – Hans van der Linde: Comenius en Naarden: Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden. Komenský a Naarden: Nástin historie vzniku Muzea a Mauzolea J. A. Komenského v Naardenu Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Jan Šimek: Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost Růžena VÁŇOVÁ	137

Výchovná činnosť saleziánok na Slovensku 1940–1990

Adriana SARKÖZYOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 4 August 2017

Accepted 10 November 2017

Available online 31 December 2017

Keywords:

Ján Melichar Bosco,
Salesian Sisters,
Slovakia, Daughters of
Mary Help of Christians,
Communist regime,
normalization, integral
education

A. Sarközyová
Pedagogická fakulta •
Trnavská univerzita •
Priemyselná 4
P. O. BOX 9
918 43 Trnava •
Slovensko •
adriana.sarkozyova@trun
i.sk

ABSTRACT

Education activities of the Salesian Sisters in Slovakia 1940–1990

This contribution presents a brief reconstruction of the history of the Salesian Sisters in Slovakia from 1940 until 1990. The education concept of the Salesian Sisters was created in Turin, Italy, in the half of the 19th century by its founder and ideological father, an Italian priest, tutor and writer Ján Melichar Bosco (1815–1888). The Salesian Sisters were interested into the education of multi-dimensionality of personality – that means integral education of the human being, which led towards the positive attitude to the others with respect. The Salesian Sisters spread quickly all around the world; in Slovakia already in 1922 the Daughters of Mary Help of Christians were founded. However, its development and possible prosperity was made impossible by political and social changes in Czechoslovakia, particularly by the rise of the Communist regime, which caused anti-clerical interferences. The Salesian Sisters were dissolved; some of the members were even imprisoned. At the end of the year 1969 the so-called normalization occurred and the education activities of the Salesian Sisters were banned, but their activities carried on in illegality. This study puts forward the results of a research, in which members of Salesians Sisters took part.

Saleziánsky výchovný fenomén v Európe

Saleziánska výchovná koncepcia sa zrodila v polovici 19. stor. v talianskom Turíne v kontexte významných spoločensko-hospodárskych zmien. Inšpirátorom a ideovou paradigmou saleziánskej výchovnej metódy je taliansky kňaz, vychovávateľ, spisovateľ, zakladateľ saleziánov Ján Melichar Bosco (1815–1888).

Hneď v začiatočnom období vznikajúceho Oratória¹ v rokoch 1841–1846 sa vyšpecifikovali typické elementy, ktoré tvorili bázu saleziánskeho výchovného systému: *vzdelávanie* vo forme nedeľných a večerných škôl zameraných na alfabetizáciu a výučbu aritmetiky, *spirituálne ponuky* vo forme náboženskej výchovy a nemenej dôležitá bola *rekreačná zložka* – rôzne druhy hier, divadlo, hudba, spev, šport, oslavy a výlety. Okrem toho chlapci² dostávali

¹Oratórium – mládežnícke stredisko, názov špecifického saleziánskeho výchovného prostredia, kde sa realizuje výchova podľa saleziánskej výchovnej metódy. Por. ORATORIO, CANTIERE APERTO [Oratórium, otvorený dvor]. LAS: Rim, 2013, s. 8–10. ISBN 978-88-213-0876-5.

²V súlade s kontextom doby sa Ján Bosco ako vychovávateľ osobne venoval len výchove a vzdelávaniu chlapcov. Od roku 1872 otvoril výchovné inštitúcie aj pre dievčatá. Vid' nižšie.

materiálne zabezpečenie vo forme jedla, šiat a práce. Obdobie od roku 1859 bolo časom intenzívneho zakladania odborných škôl, učilíšť a internátov, v ktorých sa praktizovala preventívna výchovná metóda, na ktorú bol potrebný pripravený personál. Tu tkvie motív založiť dve nové rehoľné kongregácie, ktoré sa naplno venovali výchove. J. Bosco založil v Turíne v roku 1859 Spoločnosť sv. Františka Saleského (saleziáni) a spolu s Máriou Dominikou Mazzarellovou v roku 1872 dal zrod výchovnému inštitútu pre dievčenskú mládež, ktorý nazval *Inštitút dcér Márie Pomocnice* (saleziánky)³ v lokalite Mornese pri Janove. Saleziánske inštitúcie sa zakrátko rozšírili do celého Talianska i do sveta. Dnes pôsobí 14 474 saleziánov a 12 959 saleziánok na piatich kontinentoch.

Genéza výchovnej činnosti saleziánok na Slovensku

História Inštitútu dcér Márie Pomocnice na Slovensku svoj začiatok datuje do roku 1922, keď slovenské dievčatá odišli na rehoľnú prípravu do talianskeho Turína, aby sa stali saleziánkami. Od roku 1922 do roku 1936 odišlo zo Slovenska 10 výprav, spolu 32 sestier (Novosedlíková, 2015, s. 351). Po dokončení formácie saleziánky nemali dom na Slovensku, preto pôsobili v rôznych častiach Európy (Belgicko, Poľsko, Taliansko, Francúzsko, Rakúsko, Maďarsko) alebo na misiách (Zaire, Brazília, Argentína, Nikaragua, Honduras, Guatemala, Kostarika atď.). Založenie saleziánok na Slovensku sa datuje od roku 1940. Ich prvým pôsobiskom bol saleziánsky konvikt v Trnave na Hollého ulici (1940), neskôr otvorili dievčenské oratórium v Trnave na Kopánke (1944). Ako v klasickom dennom saleziánskom oratóriu aj tu prebiehali náboženské, sociálne, rekreačné, zábavné, divadelné a hudobné aktivity. Špecifickou črtou výchovného ústavu na Kopánke bol jej sociálny ráz, bola tu zriadená tzv. kancelária chudobných. Ďalším pôsobiskom saleziánok od roku 1944 bola Nitra, kde sa otvoril dievčenský internát, odborné kurzy pre staršie dievčatá, oratórium, pomoc chudobným deťom a rodinám. Od roku 1948 sa tu založila rehoľná formácia – noviciát – pre adeptky na saleziánsky rehoľný život. Chod oratória v Dolnom Kubíne bol podobný ako v Trnave na Kopánke. Saleziánky tu pôsobili iba 2 roky (1947–1949), ale do oratória chodievalo množstvo dievčat, robotníčok a dospelých žien. Z prameňov sa dozvedáme, že každú nedeľu sa tu hrávalo bábkové divadlo, saleziánky spolupracovali so Ženskou katolíckou jednotou, pomáhali vojnou postihnutým rodinám, pripravovali balíky pre chudobných, staršie dievčatá viedli skupinky mladších a pripravovali pre ne hry, ale aj poučenia o výchove a náboženstve.

Pôsobenie saleziánok na Slovensku v rokoch 1940–1950 v štyroch lokalitách predstavuje pomerne krátke, ale za to intenzívne obdobie, bohaté na sociálnu a výchovnú činnosť. V roku 1949 mal Inštitút dcér Márie Pomocnice na Slovensku 20 sestier, 18 novíciek,

³*Dcéry Márie Pomocnice* (Figlie di Maria Ausiliatrice – FMA) založil J. Bosco a M. Mazzarellová (1837–1881) v roku 1872 v Mornese pri Janove. Ide o rehoľný inštitút, ktorý sa venuje výchove dievčenskej mládeže. Dnes má tento Inštitút na celom svete 12 959 rehoľných sestier v 94 národoch a na piatich kontinentoch 1408 komunít a 315 novíciek. K 31. 12. 2016 na Slovensku pôsobí 84 saleziánok a 3 novicky v 15 komunitách od Bratislavy po Humenné. Por. Štatistika slovenskej provincie FMA. 2017. In: INŠTITÚT DCÉR MÁRIE POMOCNICE. *Vnútorné správy FMA*. 2017, roč. XIX, č. 1, s. 2.

11 postulantiok a 18 aspirantiok⁴ (Novosedlíková, 2015, s. 351). V zahraničí pôsobilo 14 slovenských saleziánskych misionárov.

V období neslobody 1948–1968

Komunistický prevrat 25. 2. 1948 otvoril cestu k priamejším proticirkevným zásahom. V tomto období aj saleziánky pocítili zmenu politicko-spoločenskej klímy, ktorá sa ich začala konkrétne týkať. V roku 1947 zatkli saleziánku Š. Bokorovú, riaditeľku domu v Trnave a dom sledovali členovia ŠtB (Novosedlíková, 2015, s. 149). V máji 1949 bola násilne rozpustená komunita saleziánok pri saleziánskom internáte na Hollého ulici v Trnave a na jeseň toho istého roku museli saleziánky opustiť dom v Dolnom Kubíne.

Do roku 1950 sa celkom 44 slovenských dievčat stalo saleziánkami, z toho 2 zomreli⁵, na Slovensku ich pôsobilo 28 a v zahraničí na misiách 14. Počas Akcie R 29. augusta 1950 sa na Slovensku nachádzalo 28 saleziánok, z toho internovaných v Bratislave-Prievoze ich bolo 25.⁶ Koncom septembra 1950 túto kompaktnú skupinu rozdelili, 18 saleziánok bolo preradených do kláštora v Beckove, kde pracovali v textilnej výrobe pre n.p. Merina, ostatné boli premiestnené do kláštora vincentiek v obci Ladce, v januári 1951 ich však premiestnili do Pruského, kde šili bielizeň pre nemocnicu. Ďalšie z Prievazu internovali na onkológiu do nemocnice sv. Alžbety v Bratislave ako zdravotný personál. 20. 10. 1951 bolo vyvezených 18 saleziánok z Beckova do severočeského pohraničia Úpice, kde tkali vrecia v podniku Prádelny lnu Úpice, závod Juta, n.p. Dvůr Králové. Zo zdravotných dôvodov premiestnili po 3 týždňoch 9 sestier do kláštora v Hronskom Beňadiku.⁷ V nasledovnom roku vyviezli z Úpic ďalšie 4 saleziánky do kláštora v Báci. Posledná slovenská saleziánka odchádzala z Čiech v roku 1957.

Na jar v roku 1953 sa saleziánke A. Hederovej podarilo úspešne ujsť z kláštora v Hronskom Beňadiku, ale v dôsledku kárneho opatrenia presunuli 9 saleziánok z tohto kláštora na niekoľko týždňov do Dolných Voderad a následne do Sládečkoviec, kde boli tiež len pár týždňov. V Dolných Voderadoch pri Piešťanoch pracovali na štátnych majetkoch 8–16 hodín denne namiesto väzenkyň z Leopoldova, ktoré dostali amnestiu. Po tomto pobyte skupinu rozdelili a 5 saleziánok preradili do centralizačného kláštora v Kostolnej, iné do Jasova. V roku 1956 presunuli skupinu 5 saleziánok opäť do Sládečkoviec, kde pracovali na hydinárskej, zeleninovej a včelej farme. V roku 1960 presunuli 2 saleziánky z bratislavskej onkológie do Kláštora pod Znievom, kde pracovali pri výsadbe lesov. V roku 1963 si v pardubickom väzení odpykávala polročný trest za vlastizradu saleziánka M. Fordinálová, ktorá sa podieľala na napísaní tzv. protištátnej poézie. V roku 1965 sa v Sládečkovciach stretlo po 15 rokoch 18 saleziánok, kde ich zastihlo Dubčekovo reformné hnutie.

⁴V iných prameňoch sa uvádza 22 saleziánok. Por. DUBOVSKÝ, J. M. *Akcia kláštory*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 32. ISBN 80-7090-499-2.

⁵V roku 1935 zomreli 2 saleziánky v mladom veku. Šoltýsová Anna (1908–1935) v Poľsku a Žákovcová E. (1907–1935) v Taliansku.

⁶Neinternovali 3 saleziánky – Bokorová Š. si odpykávala trest vo väzení (1949–1958) a ďalšie dve boli zo zdravotných dôvodov u príbuzných.

⁷V roku 1953 k nim pribudla E. Kubicová, ktorú sem previezli z obce Ladce.

Časté preradovanie rehoľníc bolo mnohokrát zámerné s túžbou vyvolať napätie, strach a zmätok, niekedy z pracovných alebo praktických dôvodov, inokedy hral úlohu aj zdravotný stav, napr. do Jasova presúvali kvôli pozitívnemu nálezu TBC.⁸

V rokoch 1950–1968 sa počet saleziánok na Slovensku znížil z 28 na 23, dve saleziánky odišli z rehole, 2 zomreli a 1 sa podarilo odísť do zahraničia. Keďže saleziánky boli internované v centralizačných kláštoroch, napriek viacerým pokusom nemohli zabezpečiť prísun nových kandidátok do rehole a vykonávať akúkoľvek činnosť s mládežou. Počas 18 rokov boli internované na 14 miestach na Slovensku a na jednom v Čechách (Úpice).

Život v ilegalite 1970–1990

60. roky 20. storočia boli poznamenané čiastočným uvoľňovaním, ale výraznejší obrodný proces nastal až v januári 1968, keď A. Novotného nahradil vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ A. Dubček. Vďaka zmene pomerov mohli od 16. 7. 1968 rehoľníčky bývať na farách v počte 1–4 osoby alebo vytvoriť rehoľné komunity, ak vstúpili do rehole pred rokom 1950.

Do roku 1968 bolo 18 saleziánok sústredených v charitnom dome v Sládečkovciach, po januárovom vývoji tu postupne zostali iba 4 v dôchodkovom veku s podlomeným zdravím, ktoré už nevykonávali žiadnu výchovnú činnosť. V rokoch 1968–1970 sa teda vytvorilo 5 komunít saleziánok: v Sládečkovciach, Šoporni, v Šaštíne, v Trnave na Kopánke a v Novej Ľubovni. Ich výchovná činnosť v období spočívala vo výučbe náboženstva na základných školách, v príprave na sviatosti vo farnostiach či v starostlivosti o fary ako gazdiné. Jednotlivým rodinám v okolí ponúkali svoje osobné kvality a kompetencie ako zdravotné pracovníčky alebo expertky na ručné práce. Keďže politická situácia sa opäť začala zhoršovať, svoju výchovnú činnosť nielenže nemohli viac rozvinúť, ale postupne museli zo škôl odísť a opustiť aj svoje nové pôsobiská.

Napriek zdanlivému úspechu štátnej moci zvrátiť politicko-spoločenskú situáciu do stavu „normalizácie“ sa pre saleziánky otvorili nové možnosti pôsobenia. Po školskom roku 1969/70 sa síce opäť zakázala ich činnosť pre mládež, ale do charitného domu sa už väčšina z nich nevrátila. Po odporúčaní generálneho vedenia saleziánok v Ríme sa zaradili do občianskeho života, niektoré si doplnili vzdelanie a našli si zamestnanie. Obdobím normalizácie sa začalo ich pôsobenie v podzemnej cirkvi, zorganizovali tajný rehoľný život a formáciu, čiže prijímanie rehoľného dorastu, a dokonca vyvíjali ilegálnu výchovnú činnosť s deťmi a mládežou. Od roku 1976 sa Inštitút saleziánok začal rozrastať o nové členky. Tajnú formáciu môžeme zrekonštruovať z výpovedí prvých saleziánok a ich formátorov a v daných politicko-spoločenských podmienkach si vyžadovala mimoriadnu flexibilitu. Ilegálnou formáciou od roku 1970 prešlo 47 saleziánok. Z týchto 47 ešte do roku 1990 z rehole

⁸Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond SLOVÚC. *Situačné správy z charitného domova v Kostolnej*, jún–december 1953, škatuľa č. 5, 104/5, s. 7.

vystúpilo 9. K roku 1990 žilo na Slovensku 53 saleziánok, z toho 15 vstúpilo do rehole pred rokom 1950 a 38 vstúpilo v období 1970–1990.⁹

Tabuľka č. 1 Prehľad – personálny stav saleziánok v rokoch 1969–1990

Obdobie	1969	1979	1990
FMA pred 1950	23	21	15
FMA po roku 1950 pôvodne	-	4	47
FMA form. 1970 – 1990 odišlo	-	-	9
FMA form. 1970 – 1990 zostalo	-	-	38
Spolu FMA	23	25	53

V pol. 70. rokov bývala väčšina staršej generácie saleziánok v charitnom dome v Sládečkovciach, u príbuzných a niektoré na farách. Vstupom dorastu do formácie sa ukázala potreba formovania komunít v ilegalite, ktoré bývali v podnájmoch. Lokalita privátov nám poukazuje na miesta výchovnej činnosti, najviac ich bolo v Bratislave (18), v Trnave (5), vo Zvolene a v okolí, ale aj na východnom Slovensku (Michalovce, Košice, Humenné). Do konca roka 1990 už pôsobili v 14 mestách so zastúpením vo všetkých troch slovenských krajoch. V roku 1991 sa sformovalo 10 komunít saleziánok v siedmich mestách.

Výchovná činnosť saleziánok počas normalizácie

Výchovná činnosť saleziánok počas normalizácie je verifikáciou adaptability saleziánskej výchovnej metódy¹⁰ aj v náročných podmienkach. Pri našom výskume sme však zistili, že saleziánky dokázali premyslieť kvalitu výchovného procesu v rámci dobového kontextu tak, že primerane odpovedal na výzvy detí a mládeže. Pre realizáciu výskumu sme zvolili kvantitatívnu metódu výskumu vo forme výskumného nástroja – dotazníka spusteného formou on-line v mesiacoch apríl–máj 2015. *Výskumnú vzorku* tvorila cieľová skupina respondentiek, saleziánok-edukátoriek, ktoré vychovávali metódou Jána Bosca v rozpätí rokov 1970–1990. V danom období pôsobilo na Slovensku 46 saleziánskych edukátoriek, z toho 3 zomreli, ostatné opustili Inštitút FMA, dotazník teda vyplnilo všetkých zvyšných 25 respondentiek. Kvantitatívny výskum sme doplnili kvalitatívnym – použili sme metódu Oral

⁹Z počtu 38 takto formovaných po roku 1990 vystúpilo ďalších 10 saleziánok a z nich k roku 2017 zomreli 3: H. Danišová (†2013), M. Lukianovová (†2007), Z. Petrocová (†2000). Z aktuálneho počtu ilegálne formovaných 25 saleziánok tri pôsobia na misiách: M. Cerovská v Albánsku, M. Reháková na Ukrajine, E. Hervayová v Maďarsku a 22 žije na Slovensku a výchovne pôsobí medzi mládežou v rôznych mestách na Slovensku.

¹⁰*Preventívna výchovná metóda* sa zakladá na téze, že je lepšie predchádzať nežiaducemu konaniu, ako trestať. Realizuje sa ako predchádzanie nežiaducim vplyvom a tiež ako výchova osoby na solídnu, morálne krásnu a profesijne kompetentnú osobnosť. Je to umenie vychovávať pozitívne. *Hlavný cieľ* výchovy je *integrálne dozrievanie* osoby cez objavenie, rozvíjanie a realizáciu vlastných potencialít po stránke fyzickej, intelektuálnej, sociálnej, morálnej, náboženskej a afektívnej. Tento cieľ ako aj ďalšie čiastkové ciele prítomné vo výchovnom procese prýšia z personalistickej optiky, na základe ktorej sa diferencujú aj *metodické princípy*, ktoré tvoria hlavné činitele výskumu. Por. NANNI, C. et al. *Dizionario di scienze dell'Educazione* [Slovník vied o výchove]. Rím: LAS, 2008, s. 1096. ISBN 978-88-213-0670-4.

history – rozprávanie životného príbehu (life story), ako druh naratívneho výskumu, naratívne interview.¹¹

Z výsledkov výskumu vyplýva, že *adresátmi výchovy* boli deti a mládež, čo sa ukázalo v percentuálnych hodnotách (96 %) vysoko prevažujúcimi nad ostatnými subjektmi výchovy.¹² Vieme tiež bližšie špecifikovať, že v centre ich výchovnej činnosti boli dievčatá vo veku od 6–10 rokov (88 %), pričom o niečo viac boli preferované staršie dievčatá vo veku od 11–14 rokov (92 %). Na tretej priečke s pomerne stále vysokou percentuálnou hodnotou (72 %) sa umiestnili dievčatá študujúce na strednej škole. Ostatné preferencie sú výrazne nižšie, ale ešte stále sú v centre výchovy dievčatá, univerzitné študentky alebo už vykonávajúce nejaké zamestnanie (44 %). S rovnakou percentuálnou hodnotou (44 %) ako študentkám a zamestnaným dievčatám sa venovali aj chlapcom rovnako mladším (6–10 rokov) ako aj starším (11–14), o niečo menej chlapcom stredoškólakom a študentom univerzity (20 %) alebo chlapcom pracujúcim v zamestnaní (16 %). Hoci sa o výchovnej činnosti a o edukandoch v období normalizácie nemohli z bezpečnostných dôvodov viesť žiadne záznamy, z výskumu vyplýva, že celkový minimálny počet edukandov sa pohybuje okolo čísla 2000. Okrem toho, 1 respondentka vyučovala na základnej škole 9 rokov s každoročným výchovným vplyvom na 350 detí a 1 respondentka učila na strednej škole 6 rokov a každoročne sa stretala na hodinách so 400 študentmi, čo vychádza približne na 5 550¹³ edukandov. V priemere tak vychádza, že v rokoch 1970–1990 pripadla na jednu saleziánku výchova okolo 300 detí a mladých, resp. každoročne popri svojom civilnom zamestnaní každá vychovávala v priemere 15 edukandov.¹⁴

V období neslobody v rokoch 1950–1990 neexistovali saleziánske výchovné inštitúcie, v ktorých by prebiehala výchova, a tak kategória *výchovného prostredia* predstavuje zaujímavý fenomén. Zistili sme, že najfrekvencovanejším výchovným prostredím boli byty edukátoriek (72 %). Samozrejme že toto riešenie nebolo optimálne, bolo tu riziko, že adresáti alebo susedia vyzradia miesto ilegálnych stretnutí, obmedzovalo to tiež samotnú výchovnú činnosť, ktorá mohla byť len takého druhu, ako to bytové podmienky dovoľovali. Na druhom mieste so 60 % respondentky vyjadrili, že sa stretávali v byte rodín edukandov.

¹¹Viac k výskumu pozri: SARKÖZYOVÁ, A. *Výchovná koncepcia Jána Bosca v kontexte pedagogického myslenia v 19. stor. v Taliansku, jej zrod a vývoj na Slovensku*. Bratislava, 2017. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského, s. 140–149.

¹²Čo v daných historicko-spoločenských okolnosti nemuselo byť samozrejmé. Respondentky sa snažili výchovne vplývať na svojich kolegov v zamestnaní (44 %), venovali sa deťom a mládeži s handicapom (24 %) a starým ľuďom (24 %). Pri tejto ako aj iných otázkach mohli respondentky onačiť pri odpovedi viacero možností, percentuálne vyjadrenie každej možnosti sa teda ráta tak, že 100 % = 25 respondentiek.

¹³K tejto číselnej hodnote sme dospeli na základe prepočtu hodín, ktoré mali saleziánky v úväzku a vynásobili sme ich pravdepodobným počtom žiakov v triede. De facto nám vyšiel počet študentov, na ktorých týždenne po celý školský rok saleziánky výchovne pôsobili na poli formálnej výchovy. Keď vynásobíme počet študentov, ktorých intenzívne vychovávali za jeden rok počtom celkových rokov, počas ktorých vyučovali na škole, vyjde nám hodnota 5 550. Tento počet je samozrejme približný, chceli sme len označiť hornú hranicu počtu edukandov formálnej, ale i neformálnej výchovy.

¹⁴SARKÖZYOVÁ, A. *Výchovná koncepcia Jána Bosca v kontexte pedagogického myslenia v 19. stor. v Taliansku, jej zrod a vývoj na Slovensku*. Bratislava, 2017. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského, s. 152–162.

Čo sa týka *typológie výchovnej činnosti* realizovanej saleziánkami, pozreli sme sa na ne z hľadiska optiky formálna–neformálna výchova¹⁵. Z výskumu vyplýva, že 76 % sa nevenovalo formálnej výchove vôbec a zo zvyšných 24 %, ktoré učilo v škole, malo 16 % plný úväzok, 4 % čiastočný, 12 % učilo nadpočet hodín a 8 % bolo triednymi učiteľkami. Oveľa väčšie percento sa venovalo deťom a mládeži formou voľnočasových aktivít: 88 % edukátoriek uprednostňovalo chodiť s mládežou na výlety, 76 % na turistiku.

*„Pamätám sa na jednoduchý výlet, ktorý sme robili cez Peknú lúku v roku 1968, keď medzi nás a skupinku mladých prišiel biskup Korec. Všetci mi vraveli, že toto je ‚ten‘ biskup Korec, ale ja som vtedy o týchto veciach nič nevedela, nevedela som, čo znamená ‚biskup‘. Toto sa stalo počas krátkeho obdobia slobody. Potom, keď sa komunizmus opäť vrátil, šli sme zas, ale už len na jeden deň s mladými, ktorí bývali v Pezinku, v Ivánke a v Trnave, rôzne skupiny.“*¹⁶

*„No, mohlo to byť tak v '84.–'85., lebo to vtedy som ešte bola v Trnave. Si pamätám, raz sme išli na bol výlet do Smolení na snežienky. Šli sme taká masa a nejako sme sa delili. Inak, ja som nechodila často, lebo som bola taký typ, že potrebujem dávať pozor, lebo ťa môžu odhaliť a môžu tam byť tajní a môžu po tebe ísť. Ale v Smoleniciach som bola a pamätám si, že sme boli s našou skupinkou dievčat a s takými mladými, ktorým sme sa venovali.“*¹⁷

Ďalšou výchovnou aktivitou bolo stretanie skupiny s edukátorkou.¹⁸ Podľa údajov vyplývajúcich z výskumu sa edukátorky primárne venovali dievčenským skupinám, najmä dievčatám na 2. stupni ZŠ (84 %), mladším dievčatám na 1. stupni ZŠ (76 %) a dievčenským skupinám zo stredných škôl (60 %). Niektoré sa venovali skupinám, ktoré tvorili chlapci aj dievčatá 1. stupňa ZŠ spoločne (32 %) a skupinám chlapcov a dievčat zo strednej školy (20 %). Rovnakú percentuálnu hodnotu vykazujú spoločné skupiny chlapcov a dievčat 2. stupňa ZŠ a mládežnícka skupina dievčat a chlapcov študujúcich na univerzite (8 %). Ostatné edukátorky odpovedali, že viedli iné typy rovesníckych skupín (20 %), pričom spresnili, že šlo o čisto chlapčenské skupiny rôzneho veku. Až 32 % saleziánok udáva, že animovalo vyše 10 rovesníckych skupín, 32 % sa venovalo 2–4 skupinám. 16 % animovalo 8–10 skupín, 12 % udávalo počet 5–7, a jednej rovesníckej skupine sa venovalo 8 %. Aspoň jednu rovesnícku skupinu však animovala každá edukátorka. Z údajov vyplýva, že saleziánky v rokoch 1970–1990 animovali približne od 150 do 200 rovesníckych skupín. Sumár výsledkov vykazuje, že 64 % skupín tvorili 4–6 členovia, 36 % uvádza, že edukátorky

¹⁵Pojem neformálna edukácia sa vymedzuje predponou „ne“ od tzv. formálnej edukácie, čiže inštitucionálnej, systematizovanej, schématickej, povinnej, klasifikovanej. RAJSKÝ, A. Filozofia a neformálna edukácia. In: KRATOCHVÍLOVÁ, E. et al. *Úvod do pedagogiky*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007, s. 32–33. ISBN 978-80-8082-145-6. V našom príspevku sa pojem formálna výchova vzťahuje na inštitucionalizovanú – tj. vzdelávanie v škole – a pojem neformálna výchova sa vzťahuje na voľnočasové aktivity pre deti a mládež.

¹⁶Provinciálny archív saleziánok na Slovensku (ďalej AFMA), fond: Audionahrávky. R1, 9–16.

¹⁷AFMA, fond Audionahrávky. R2, 223–225, 236–238, 241–242, 251.

¹⁸Saleziánske prostredie umožňuje rôzne typy združovania, kde sa deti môžu včleniť podľa záujmov: spontánne skupiny, alebo skupiny viac štruktúrované s jasnou formačnou cestou (športové skupiny, kultúrne skupiny, skupiny so sociálnym úsilím, skupiny na prehĺbenie viery, skupiny na hľadanie svojho poslania). Život skupiny je privilegovaným prostriedkom na podporu rastu mladých generácií. Vyznačuje sa procesmi prechodu od bezprostredných záujmov k hlbším, k stále systematickejšej hodnotovej formácii.

animovali 7–10člennú skupinu. 16 % udáva počet väčšej 14 a viac člennej skupiny a 8 % animovalo skôr menšiu 2–3člennú skupinu. Vidíme, že počet členov skupín bol nesúrodý, preto sa chceme vyhnúť nepresnostiam a nebudeme sumarizovať celkový počet detí a mládeže patriacich do rovesníckych skupín.

Až 92 % respondentiek sa so skupinou stretávala týždenne, 24 % animovalo aj skupiny, s ktorými sa stretali s dvojtýždennou frekvenciou, 12 % sa stretalo s inou modalitou, ako boli uvedené možnosti. Stretnutie skupiny s edukátorkou tvorilo pravidelnú výchovnú aktivitu, ktorá sa týkala každej saleziánky v rokoch 1970–1990 a túto výchovnú činnosť môžeme pokladať za jej základnú stratégiu vo výchovnom pôsobení. Zároveň tieto skupiny neboli izolované, ale snažili sa o vzájomnú prepojenosť so saleziánskymi alebo inými cirkevnými skupinami a osobnosťami.

Ďalším preferovaným prvkom výchovnej činnosti bolo *osobné poradenstvo* (56 %),¹⁹ ktorému sa venovalo 68 % saleziánok, z toho 20 % ho poskytovalo viac ako 15 mladým ľuďom, 4 % ju poskytovali 11–15 mladým ľuďom, 12 % uviedlo počet 7–10, rovnako 12 % odpovedalo, že sa stretávalo so 4–6 mladými a opäť pomerne vyššia hodnota 20 % sa objavila pri počte 1–3 mladí. V rokoch 1970–1990 saleziánky poskytli osobné poradenstvo najmenej 130 a najviac približne 200 mladým ľuďom. Čo sa týka frekvencie, výsledky sa takmer jednoznačne zhodli na pravidelnom stretnutí raz mesačne hodnotou 60 %, 4 % sa stretávali s edukandom dvojtýždenne, ďalšie 4 % uviedlo inú modalitu a 32 % potvrdilo, že osobné poradenstvo neposkytovalo.

Citácia edukátorky, ktorá poskytovala často osobné poradenstvo, ilustruje výskum: „*Pamätám si, že celkom rýchlo som sa dostala k poskytovaniu osobného poradenstva. Napr. chodieval za mnou Ľudovít X, teraz už je salezián, potom dievčatá zo seneckej skupinky – Lenka X, veľa z Bratislavy, z Kráľovej pri Senci, mnohé. V každom byte, kde som bývala alebo v Pezinku, prichádzali za mnou dievčatá s prosbu o osobné poradenstvo.*“²⁰

Konštatujeme, že výchovný vplyv saleziánok čo do počtu hodín a kvantity edukandov sa realizoval viac na poli formálnej výchovy. Čo do kvantity edukátoriek, veľká väčšina bola činná na poli neformálnej výchovy a realizovala širokú škálu typov výchovnej činnosti, čo sa odrazilo na kvantite detí a mládeže, ktoré na tieto ponuky reagovali pozitívne. Čo do kvality výchovnej činnosti, edukátorky vedeli vytvoriť optimálne predpoklady na „neformálnu atmosféru, pozitívnu výchovnú klímu, zvyšovali príťažlivosť činností, a tým zvyšovali účinnosť výchovy“ (Kratochvílová, 2007, s. 111).

Výchovné prostriedky v širšom ponímaní definované ako prostriedky na dosiahnutie cieľa sa v saleziánskej pedagogike definujú ako charakteristické: divadlo, hudba, spev, hra, dialóg, štúdium, tzv. „slovko do uška“, čím sa myslí v príhodnej chvíli pošepkať edukandovi vhodnú radu alebo usmernenie často v zápale hry alebo v niektorej spontánnej chvíli, keď je najviac disponovaný pre jej uskutočnenie. Niektoré z týchto prostriedkov sa nemohli využívať, ale do

¹⁹V saleziánskej tradícii sa termín výchovné poradenstvo nahrádza termínom *osobné poradenstvo*. V našom texte sa prikláňame k označeniu pojmov podľa saleziánskeho výchovného tezauru.

²⁰AFMA, fond Audionahrávky. R1, 125–128.

popredia vystupuje samizdatová literatúra, diapozitívy a filmy, ktoré sprostredkovali obsahy výchovy, a boli „rovnocennými“ mediátormi hodnôt, z praktického hľadiska výhodnejšími a zasiahli väčšie množstvo adresátov. Tieto mediálne výchovné prostriedky sa šírili jednak samizdatom, jednak sa ilegálne dovážali z Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý bol založený v roku 1961 a schválený talianskymi cirkevnými i štátnymi inštitúciami. Edukátorky sa zmieňujú o využívaní výchovných prostriedkov nasledovne: „*Využívali sme tieto prostriedky výchovy: často filmy pašované z Talianska, boli to životopisy a mali aj text, a kým sme premietali film, buď sme ho komentovali samé, alebo sme používali texty. Aj dievčatá, ktoré sme vychovávali, prepisovali texty na písacích strojoch.*“²¹

Saleziánky boli však majsterkami výchovného dialógu a komunikácie: „*Potom si pamätám, že keď som bývala v Bratislave, saleziánka Jožka X bola veľkou vychovávateľkou. Pripravovala sa veľmi systematicky na aktivity s mladými. Vravela mi, že sa venuje rôznym rovesníckym skupinám dievčat, myslím, že na jedno z nich chodievali aj dievčatá, ktoré poznáš. Dievčatám vedela povedať presne to, čo práve potrebovali.*“²²

Aj z rôznorodej typológie výchovných aktivít vyplýva, že saleziánky sa zameriavali na výchovu viacerých dimenzií osoby, šlo im teda o *integrálnu výchovu*. Duchovná dimenzia sa ukazuje ako najbohatšia, čo poukazuje na dôslednú kultiváciu náboženského rozmeru vo výchove, ale šlo tiež o kultiváciu osobnostnej dimenzie – intelekt (kritické myslenie, rozumové posúdenie), charakter (zodpovednosť, česťnosť, autenticita, mravnosť, identita) a vôľové a konatívne vlastnosti (vytrvalosť, pracovitosť, správne konanie). Spoločenská dimenzia sa dotýka najmä vzťahov, ktoré človek vytvára so sebou, s najbližšími v rodine, s priateľmi, v škole či v zamestnaní. Saleziánky viedli k pozitívnemu postojom voči ľuďom a k úcte k nim, tiež považovali za dôležité, aby sa mládež adekvátne zaradila do spoločnosti.

Čo sa týka realizácie *metodických prvkov saleziánskej výchovy*, edukátorky konštatovali možnosť uplatňovať jej typické prvky, ktoré však museli byť realizované tajne a v menších počtoch adresátov. Napríklad sa nemohli realizovať verejné výchovné aktivity s veľkou účasťou edukandov, taktiež chýbali typické saleziánske inštitúcie ako oratóriá, kolégiá, internáty a pod. Saleziánky našli riešenia, ktoré boli náhradnou modalitou výchovného prostredia. Na druhej strane sa uplatňovali „vnútorné“ elementy výchovnej metódy J. Bosca, a to veľmi intenzívne. Posilnila sa metóda osobných stretnutí, pri ktorom sa preventívny systém realizoval ako výchovný vzťah.²³

Záver

Slovensko sa od roku 1924 zaradilo k ostatným vyše 90 štátom, v ktorých saleziánska výchova zapustila korene a efektívne vplývala na tisícky detí a mládeže aj počas obdobia neslobody. Príspevok je stručnou rekonštrukciou dejín výchovy saleziánok na Slovensku

²¹AFMA, fond Audionahrávky. RI, 110–112, 122.

²²Tamže, 17–19.

²³Tamže, s. 194–200.

v období 1940–1990. Bádanie v tejto oblasti prinieslo aj archiváciu nových orálnych a zhromaždenie ďalších písomných prameňov. Veríme, že prispeje k rozšíreniu obzorov dosiaľ málo odborne reflektovanej témy z odboru dejín výchovy, ktorá sa vyníma svojou singularitou a tvorí súčasť nášho kultúrneho dedičstva.

Bibliografia

- DUBOVSKÝ, J. M. *Akcia kláštoru*. Martin: Matica slovenská, 1998. ISBN 80-7090-499-2.
- INŠTITÚT DCÉR MÁRIE POMOCNICE. *Vnútorne správy FMA*. 2017, roč. XIX, č. 1.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. et al. *Úvod do pedagogiky*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007. ISBN 978-80-8082-145-6.
- NANNI, C. et al. *Dizionario di scienze dell'Educazione* [Slovník vied o výchove]. Rím: LAS, 2008. ISBN 978-88-213-0670-4.
- NOVOSEDLÍKOVÁ, K. *Dejiny Inštitútu dcér Márie Pomocnice na Slovensku*. Bratislava: Inštitút dcér Márie Pomocnice, 2005. Bez ISBN.
- NOVOSEDLÍKOVÁ, K. *Životy slovenských sestier saleziánok*. Častá: Juniorpress, 2015. ISBN 978-80-970151-1-4.
- ORATORIO, CANTIERE APERTO [Oratórium, otvorený dvor]. LAS: Rím, 2013. ISBN 978-88-213-0876-5.
- RAJSKÝ, A. Filozofia a neformálna edukácia. In: KRATOCHVÍLOVÁ, E. et al. *Úvod do pedagogiky*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007, s. 50–56. ISBN 978-80-8082-145-6.
- SARKÖZYOVÁ, A. *Výchovná koncepcia Jána Bosca v kontexte pedagogického myslenia v 19. stor. v Taliansku, jej zrod a vývoj na Slovensku*. Bratislava, 2017. 217 s. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského na katedre slovenských dejín. Vedúca dizertačnej práce Mária Potočárová.

Archívy

Provinciálny archív saleziánok na Slovensku, Bratislava (AFMA), fond Audionahrávky, zložky R1, R2.

Provinciálny archív saleziánok na Slovensku, Bratislava (AFMA), fond Osobné fondy, zložky Černá Mária, Šutková Vilma.

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), fond SLOVÚC, zložky:

- Rôzne správy o kláštoroch a reholiach v r. 1951–1953
- Situačné správy z charitného domova v Kostolnej
- Situačné správy z charitného domova Sládečkovce
- Situačné správy z charitného domova Vrbové.